

Κριτική του βιβλίου

Κ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, ΧΕΓΚΕΛ, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1992, σ. 145.

(Μετάφραση: Γ. Φαράκλας, Επιμέλεια: Γ. Καραμπελιάς).

Τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, και σε μια εποχή που ο μαρξισμός διέρχεται τη σοβαρότερη κρίση του, το έργο ενός από κάθε άποψη δημιουργικού στοχαστή και κριτικού της μαρξιστικής θεωρίας γνωρίζει μια ιδιαίτερα θερμή εκδοτική αντιμετώπιση. Πρόκειται για το ογκώδες και πολυσήμαντο συγγραφικό έργο του Κώστα Παπαϊωάννου, ενός φιλόσοφου που έζησε τα πιο γόνιμα χρόνια του στο Παρίσι και παρέμεινε ουσιαστικά άγνωστος στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό της πατρίδας του.

Γεννημένος το 1925 στο Βόλο, ο Κώστας Παπαϊωάννου έζησε τα μαθητικά του χρόνια στην Αθήνα και το 1941 εγγράφεται στη Νομική Σχολή, όπου συνδέεται με στενή σχέση φιλίας με τον Κώστα Αξελό. Εντάσσονται και οι δύο στο εαμικό κίνημα της εποχής εκείνης και το 1945 μετά από παρέμβαση του Γαλλικού Ινστιτούτου φεύγουν ως υπότροφοι μαζί με τον Κορνήλιο Καστοριάδη, τον Άδωνη Κύρου, το Νίκο Σβορώνο κ.ά. για τη Γαλλία. Στο Παρίσι ο Κώστας Παπαϊωάννου έζησε αφιερωμένος στο συγγραφικό και διδακτικό του έργο - δίδαξε Φιλοσοφία στη Σορβόνη, στη Ναντέρ, στην *École Pratique des Hautes Études* και αλλού - πεθαίνοντας δυστυχώς πολύ νέος, σε ηλικία μόλις 56 ετών, το 1981.

Στην Ελλάδα η φιλοσοφική και κριτική σκέψη του Παπαϊωάννου αρχίζει να γίνεται πλατύτερα γνωστή στα τέλη περίπου της δεκαετίας του 1980, λίγα χρόνια δηλαδή μετά το θάνατό του, με κύριο μοχλό αξιοποίησης και προβολής των κειμένων του την εκδοτική προσπάθεια των «Εναλλακτικών Εκδόσεων». Έτσι, τα τελευταία πέντε χρόνια έχουν εκδοθεί στα ελληνικά τα έργα του Κ. Παπαϊωάννου, *Ο μαρξισμός σαν ιδεολογία, Κράτος και Φιλοσοφία: ο διάλογος Μαρξ-Χέγκελ, Η Γένεση του Ολοκληρωτισμού: οικονομική υπανάπτυξη και κοινωνική επανάσταση*, καθώς και το φιλοσοφικό του δοκίμιο με τον τίτλο *Χέγκελ*, στο οποίο και θα αναφερθούμε αναλυτικότερα. Αξίζει, τέλος, να σημειώσουμε ότι ήδη από το 1986 έχει κυκλοφορήσει από τις εκδόσεις «Ύψιλον/Βιβλία», το πολιτικοθεωρητικό του δοκίμιο με τίτλο *Η Ψυχρή Ιδεολογία*.

Ο Χέγκελ του Κώστα Παπαϊωάννου, λοιπόν, κυκλοφόρησε στην Ελλάδα τη χρονιά που διανύουμε, σε μια στιγμή δηλαδή που για πολλούς και προφανείς λόγους η φιλοσοφική προσέγγιση της Ιστορίας αποτελεί ζωτική ανά-

γκη για κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο, για κάθε άνθρωπο που δε θα ήθελε να ζήσει μοιραία και άβουλα όσα συμβαίνουν γύρω του, αλλά να συμμετάσχει και ο ίδιος, στο μέτρο των όποιων δυνατοτήτων του στη διαμόρφωση αυτής της Ιστορίας.

Σε μια τέτοια εποχή, το ερώτημα που ανάμεσα σε άλλους είχε θέσει με ιδιαίτερη σαφήνεια και ένταση ο Γερμανός φιλόσοφος Adorno - «Σε τι χρησιμεύει ακόμη η φιλοσοφία;» - αποκτά πράγματι δραματική επικαιρότητα. Ειδικότερα, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς κάτω από ποιους όρους θα ήταν σε θέση σήμερα η φιλοσοφία να προσεγγίσει δημιουργικά και να ερμηνεύσει αποτελεσματικά τα σημάδια του καιρού της. Σε αυτή την κατεύθυνση του στοχασμού ο Χέγκελ του Παπαϊωάννου δίνει μια πρώτη απάντηση προτείνοντας έναν άλλο τρόπο γραφής για τη φιλοσοφία.

Πιο συγκεκριμένα, η *δοκιμακή γραφή* που επέλεξε ο Παπαϊωάννου, για να παρουσιάσει αυτή τη *σύντομη εισαγωγή* στη φιλοσοφία του Χέγκελ, αποτελεί μια από τις σημαντικότερες αρετές του πονήματός του. Παρά το γεγονός ότι καταφεύγει συχνά σε αποσπάσματα από έργα του ίδιου του Χέγκελ, προκειμένου να παρουσιάσει τις κυριότερες θέσεις του, κατορθώνει ωστόσο να αποφύγει με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο μια στενή και στεγνή ακαδημαϊκή προσέγγιση του αντικειμένου του. Κατορθώνει, δηλαδή, μέσα από έναν τρόπο γραφής που κινείται συχνά στα όρια λογοτεχνικής και φιλοσοφικής έκφρασης, να αγγίξει όχι μόνο το νου, αλλά και την ψυχή του αναγνώστη του. Η σημασία μιας τέτοιας προσέγγισης γίνεται ακόμη προφανέστερη, αν αναλογισθεί κανείς το πόσο πολύ - και συχνά όχι αδικαιολόγητα - έχει δυσφημισθεί ο λόγος των φιλοσόφων ως λόγος δυσνόητος και στριφνός, ως λόγος δηλαδή που απωθεί αντί να προσελκύει τον αμύητο να ασχοληθεί με το μυστήριο της ζωής και του ανθρώπου. Απ' αυτή, λοιπόν, την άποψη, η δοκιμακή μορφή που επέλεξε ο Παπαϊωάννου εδώ και τριάντα χρόνια, το 1962, προκειμένου να μας εισαγάγει στο μαγικό κόσμο της χεγκελιανής φιλοσοφίας, πρέπει κατά τη γνώμη μας να αποτελέσει αληθινά πρόκληση και υπόδειγμα γραφής για πολλούς σύγχρονους φιλόσοφους, ακαδημαϊκούς και μη, που τόσο άδοξα υποτάσσονται σε έναν ξηρό και σχολαστικό τρόπο σκέψης και έκφρασης.

Όσον αφορά στο περιεχόμενο αυτού του φιλοσοφικού δοκιμίου του Κώστα Παπαϊωάννου, ορισμένες κριτικές παρατηρήσεις είναι, νομίζουμε, απαραίτητες. Καταρχήν, αξίζει να σημειώσουμε ότι ο συγγραφέας πετυχαίνει μέσα σε λίγες σελίδες να αναδείξει ορισμένες από τις πιο ενδιαφέρουσες διαστάσεις της χεγκελιανής φιλοσοφίας σε άμεσο μάλιστα συσχετισμό με την πορεία ζωής του εισηγητή της και την ιστορική πραγματικότητα του καιρού του.

Ιδιαίτερα, μάλιστα, η ανομολόγητη, αλλά τόσο σαφής επιλογή του Παπαϊωάννου να θέσει στο κέντρο της κριτικής του εισαγωγής στο Χέγκελ τη

Φιλοσοφία της Ιστορίας του Γερμανού στοχαστή αποτελεί ένα προνομιακό σημείο παρατήρησης και απο-κωδικοποίησης του τόσο δύσβατου ερμηνευτικά χεγκελιανού έργου.

Εκεί που υστερεί, όμως, το τόσο ζωντανό αυτό κείμενο του Παπαϊωάννου είναι το γεγονός ότι ο ίδιος ο συγγραφέας του αποφεύγει ουσιαστικά να διατυπώσει τη δική του κριτική άποψη για το Χέγκελ και τη φιλοσοφία του. Σε αυτό το επίπεδο προσέγγισης του συγκεκριμένου δοκιμίου οφείλουμε, συνεπώς, να καταγράψουμε μια σημαίνουσα έλλειψη.

Με αυτό το δεδομένο, ο αναγνώστης, και ακόμη περισσότερο ο μελετητής του φιλοσοφικού έργου του Παπαϊωάννου, είναι υποχρεωμένος να στραφεί προς άλλα κείμενά του, και ιδιαίτερα προς το εξαιρετικά γόνιμο δημιούργημά του που κυκλοφόρησε το 1990 από τις Εναλλακτικές Εκδόσεις «Κομμούνα» με τον τίτλο *Κράτος και Φιλοσοφία: ο διάλογος Μαρξ-Χέγκελ*. Στο βιβλίο του αυτό κατορθώνει ο Παπαϊωάννου ό,τι δεν επεδίωξε ίσως στο φιλοσοφικό δοκίμιό του για το Χέγκελ. Κατορθώνει, δηλαδή, όχι μόνο να μας εισαγάγει στη χεγκελιανή φιλοσοφία, αλλά και να φωτίσει αποτελεσματικά τα σκοτεινά σημεία της. Μέσα από τον κριτικό συσχετισμό της σκέψης του Χέγκελ προς αυτήν του Μαρξ, ο Παπαϊωάννου συζητεί διεξοδικά τη χεγκελιανή ανάγνωση της Ιστορίας, τη στάση του Χέγκελ απέναντι στη Γαλλική Επανάσταση, την προβληματική του για το κράτος και μια σειρά άλλων ζητημάτων, που απλά, αλλά και τόσο εύστοχα, έθεσε, χωρίς ωστόσο να τα διαπραγματευθεί αναλυτικότερα, στο κατά τι μεταγενέστερο φιλοσοφικό δοκίμιό του για το Χέγκελ.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η τόσο ζωντανή γραφή του Παπαϊωάννου, όπως έστω και υπαινικτικά μαρτυρεί αυτή η σύντομη εισαγωγή του στο Χέγκελ, που προσφέρεται επιτέλους και στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό, πετυχαίνει να μας θυμίσει – σε αντίθεση προς ό,τι ο ίδιος ο Χέγκελ υποστήριξε – πως το πουλί της σοφίας δεν πετά πάντα «κατόπιν εορτής». Η φιλοσοφία, ή αλλιώς ο κριτικός και γι' αυτό λυτρωτικός φιλοσοφικός στοχασμός, εμφανίζεται κάποτε κάποτε και πριν την «ώρα της Κρίσης», προ-λέγοντας τα... τραγικά μελλούμενα.

Αλέξανδρος Α. Χρύσης

FRIDA KAHLO: «Το νοσοκομείο τού Henry Ford», 1932